هەرێما کوردستان- عێراق بەرەڤ ڕیفراندۆمێ
د گووتارێن گۆڤارا (فورن پولیسی) یا ئەمریکیدا
٢٠١٤- ٢٠١٧

دلین ادیب محمدصالح میرو

بەشێ مێژوو- فاکۆلتیا زانستێن مرۆڤایەتی- زانکۆیا زاخۆ هەرێما کوردستان/ عێراق

پۆختە:

گوڤارا فۆرن پۆلیسی، Foreign Policy مینا ئێك ژ گرنگترین گوڤارێن ئەمریکا، گرنگیەکا زێدە ب بابەتێن سیاسی ب تایبەتی ئەوێن گرێدای ب سیاسەت و بەرژەوەندییێن ئەمریکا ل سەرانسەری جیهانێ دەت. ئەڤ گوڤارە بکویری بەرێخوە ددەتە سیاسەتا ئەمریکا هەمبەری پرسێن ڕۆژهەلاتا ناڤین. لەورا ئەڤ گوڤارە بوویە ستوینەکا گرنگ ل دارێتنا سیاسەتا دەرڤەیا ئەمریکا ل دۆر پرسێن نەتەوایەتی یێن جیهان و ڕۆژهەلاتا ناڤین. هەژی یە بێژین هەرێما کوردستان – عیراق جهێ خۆە دناڤ لاپەرێن ڤێ گوڤارێ دا کرییە، ب تایبەتی دناڤبەرا سالێن ٢٠١٥-٢٠١٧ ل دوور ئێك ژ مەزنترین ڕویدانێن مێژوویی یا کوردان‌دا ئەوژی (ریفراندۆم)ـە، کو ل ڤی دەمی گوتارنڤیسێن ڤێ گۆڤارێ گرنگیەکا زێدە ب پێشهاتێن سیاسی ل هەرێما کوردستانا عیراقێ داینە.

د ڤێ ڤەکۆلینێدا گرنگی ب دیارکرنا کێشا کوردی و ڕیفراندۆما سالا ٢٠١٧ بتایبەتی د سیاسەتا ژدەرڤەیا ئەمریکا دا هاتیە دان. هەژی گوتنێ یە د ڤێ گوڤارێدا هژمارەکا گووتار و ڤەکۆلین ل دوور بابەتێ ڕیفراندۆمێ هاتینە بەلاڤکرن، لێ هەتا نوکە ب هویری هەلسەنگاندنا ئەوان گووتارێن سیاسی یێن ئەمریکی نەهاتینە کرن لەورا پێدڤییە دوویف چوون و هەلسەنگاندنەك بۆ ئەوان گووتارێن ڕۆژناما (فۆرین پۆلێسی) دناڤبەرا سالێن ٢٠١٤-٢٠١٧ لدور پرسێن هەرێما کوردستان-عیراق ێ هاتینە بەلاڤەکرن بهێتە کرن، چنکو دناڤبەرا وان سالاندا کێشا کوردی ب شێوەکێ مێژوویی لژێر ناڤونیشان ڕیفراندۆمێ دگوتارێن ڤێ گۆڤارێ داهاتینە دارشتن.

پەیڤێن سەرەکی: *فۆرین پۆلێسی، هەرێما کوردستان- عیراق، پەترول، ریفراندۆم.*

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پێشەکی:

ڕیفراندۆما هەرێما کوردستان- عیراق ئەوا ل ٢٥ ئەیلولا ٢٠١٧ هاتییە کرن ئێکە ژ گرنگترین دەستکەفتێن نەتەوەیی دمێژوویا گەلێ کورددا. ڕاستە هەتا نوکە ژلایێ حکومەتا عێراقێڤە دان پێدان ب ڕیفراندۆمێ نەهاتیە کرن، لێ ڕیفراندومێ دەنگڤەدانا خوە ل ئاستێ جیهانێ ب تایبەتی ل ناڤ تورێن میدیا و گوڤارێن جیهانی دا مینا گۆڤارا (فۆرین پۆلێسی) یا ئەمریکی دا هەبوو. ڤێ گوڤارێ د پرانییا گووتارێن خوەدا (هەرێما کوردستان)ێ مینا وەلاتەکێ جودا دناڤ وەلاتێ عیراقێ دەتە نیاسین. بشێوێ (سەروەریا وەلاتەکی دناڤ وەلاتەکی) دا، ئەوژی براگەهاندنا گازیا میللەتێ کورد ژ داخوازاکرنا سەربەخۆبوونێ برێکا ریفراندۆمێ کو برێژا ٩٢.٧٣٪ ب بەرسڤا (بەلێ) هاتە ئەنجامدان(Palani and Others,2019,p2). دهەمان دەمدا کورد هاتنە دیارکرن وەك مەزنترین نەتەوێ جیهانی یێن بێ وەلات (Rubin,2016,p1).

ڤەکولین بەرەف بەرسڤدانا چەندین پرسیارێن ئازرێنەر دچارچوڤێ گۆڤارا (فۆرن پۆلێسی) دا ل دوور کێشا کوردی چوویە. هەژی گوتنێ یە، دمێژوویا نوی و هەڤچەرخدا ئەڤ گۆڤارە وەك پیڤەر و خودیکا سیاسەتا ژ دەرڤەیا ئێك ژ بهێزترین وەلاتێن کاریگەر ل ئاستێ جیهانێ واتا ئەمریکا دهێتە نیاسین.

لدویف گووتارێن ڤێ گوڤارێ ئەڤ پرسیارە دهێنە پێش: ئایا پەترۆلێ کارتێکرنا خوە لسەر پاشەڕۆژا هەرێما کوردستان- عێراقێ دناڤبەرا سالێن ٢٠١٥-٢٠١٧ێدا هەبوو؟ ئایا پەترۆل ئەگەرێ هەڤرێکیێن ناڤخوەیی د هەرێما کوردستانێدا بوو؟ هەروەسا هەول هاتییە دان بەرسڤا وێ پرسیارێ بهێتە دان ئەوا د مانشێتەکا گۆڤارا ناڤبریدا هاتییە ئازراندن ئەوا دبێژیت: ئەرێ هەرێما کوردستان- عیراق ل سالا ٢٠١٧ێ بۆ ڕیفراندۆمێ ئامادە بوو؟ د ڤێ ڤەکۆلینێدا هەول هاتییە دان لدویف هەلسەنگاندنەکا مێژوویی بەرسڤا ئەڤان پرسیاران لدویف گووتارێن فۆرن پۆلێسی دا بهێنە دان.

ڤەکۆلین لسەر دەرازینك و دوو تەوەرێن سەرەکی هاتیە دابەشکرن و ب چەندین ئەنجامان بدوماهی دهێت. سەبارەت دەرازینکێ لدوور مێژوویا گرنگی دانا گوڤارا فورن پولیسی ب کێشا کوردی لدوویف پیڤەرێن سەربەخۆ بوونا کوردا و بزاڤا ڕزگاری خوازیا کوردی بناڤێ (گۆڤارا (فۆرین پۆلێسی) و کێشا کوردی)، هەروەسا تەوەرێ ئێکێ ل ژێر ناڤێ (پەرتۆل و کارتێکرنا وێ ل سەر پاشەرۆژا هەرێما کوردستان-عیراق)ێ وەك ئەگەرەکێ بەرچاڤ بۆ دەستێوەردانێن دەرڤەیی، زێدەباری هەڤرکیێن نافخۆیی. تەوەرێ دووێ (ریفراندۆما کوردستانێ ل ئەیلولا ٢٠١٧). کو پتریا گوتارێن فۆرن پۆلێسی دوان سالاندا لدوور ڕیفراندۆمێنە و دیارکرنا ڕۆلێ لایەنێن سەرەکی ب پێرابوونا ڕیفراندۆمێ،

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سەرەرای دیارکرنا لایەنێن هەڤدژ و ئەگەرێن سرکرنا ئەنجامێن وێ ژلایێ حکومەتا عیراقێ ڤە.

هەر وەکی هاتیە دیارکرن، ژێدەرێن سەرەکی هژمارێن دەستنیشانکری ژ گوتارێن گوڤارا فۆرن پۆلیسی نە دناڤبەرا سالێن ٢٠١٤-٢٠١٧، لێ چەندین هژمارێن دی هاتینە بکارئینان ژبەر پێدڤیاتیا بابەتێ ڤەکولینێ، د دەستنیشانکرنا ئێکەمین گووتارا وێ لسەر کوردان وەك دەستپێکا گرنگی پێدانا ڤێ گوڤارێ ب کێشا کوردی د سیاسەتا دەرڤەیا ئەمریکادا کو ئێکەمین گوتار ل سالا ١٩٧٢ بوو ژلایێ م.ا.ئەدێلمان M. A. Adelmanل ژێر ناڤو نیشانێ (Is The Oil Shortage Real? Oil Companies As OPEC Tax-Collectors) ئەرێ کێم بوونا پەترولێ راستیە؟ کومپانیا ئوپیك وەك کومکەرا باجێ)، زێدەباری چەندین گوتارێن ٢٠١٤ کو ل وێ دەمی هەرێما کوردستانێ توشی شەرێن دەولەتا ئیسلامی (داعش) بوویە و پتریا گوتارێن سالێن دەستنیشانکری ب ڤەکولینێ ڤە رژدی ل سەر وێ دەمی دکرن وەك ئەگەرەك بو پتر چوونا هەرێما کوردستانێ بەرەڤ ریفراندۆمێ. هەروەسا بکار ئینانا چەندین پەرتوك و ڤەکولینێن ل دوور ریفراندۆمێ بتایبەت ئەو ڤەکولینێن پشتی سالێن ئەنجامدانا ریفراندۆمێ هاتیە بەلاڤە کرن، ژلایێ سەنتەرێن ڤەکولینێن ئەکادیمی و زانکویان ڤە ل ئەمریکا، ژوان ژێ (The development of Kurdistan's de facto statehood: Kurdistan's September 2017 referendum for Independence- پێشڤەچوونا پێشهاتێن دەولەتبوونا کوردستانێ: ریفراندۆما کوردستانێ ل ئەیلولا ٢٠١٧ ژبۆ سەربەخۆبونێ) یا ڤەکولەر کامەران پالانیKamaran Palani و چەندینێن دی. هەروەسا ژێدەرێن دی ئەوێن هاتنیە بکار ئینان گرنگیا وان کێمتر نینە ژ ئەڤێن هاتینە باسکرن کو لدویف تەوەرێن ڤەکولینێ گرنگیا وان دیار دبیت.

دەرازینك:

گۆڤارا (فۆرین پۆلیسی) و کێشا کوردی:

ئەڤ گوڤارە ل سالا ١٩٧٠ێ ژلایێ ساموێل. پ. هنتیجتون Samwelp.Huntingto[1] (1927-2008) و هەڤالێ وی وارێن دێمیان مانشل [2] -1924 Warren Demian Manshal 1990 هاتیە دامەزراندن. (فۆرین پۆلیسی) د بنەرەتدا گوڤارەکا نووچەییە (إخباری- News) گرێدایە ب کێشە و دابیشێن جیهانی. ئەڤ گوڤارە د بابەتێن خودا زێدەتر گرنگیێ ددەتە سیاسەتا ناڤخۆیی و دەرڤەیی، پێشهاتێن سیاسی لگەل شرۆڤەکرنا پەیوەندیێن نیڤ دەولەتی. ئەڤ گوڤارە ل دەستپێکا خودا سێ هەیڤان جارەکێ دهاتە وەشاندن(Yester,2009,p3-4). لێ پشتی سالا ٢٠٠٠ هەر دوو هەیڤان جارەکێ ل ویلایەتێن ئێکگرتیێن ئەمریکی ل واشنتۆنێ بەلاڤ دبیت، هەر ژ سالا ٢٠١٢ێ کومپانیا واشنتۆن

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

پۆست The Washington post دگەل چەندین سەرمایەدار و ئالیێن سیاسی سپۆنسەریا وێ دکەن. ئەڤ گۆڤارە ژلایێ چەندین رێکخراوێن رۆژنامەڤانیێن جیهانیێڤە هاتیە خەلاتکرن (Tepperman,2014,Scribd.com). هەروەسا ئەڤ گۆڤارە خودانێ مەزنترین رێکخستنا رۆژنامەڤانییە د بوارێ سیاسەتا دەرڤەیا ئەمریکادا و هەر ژ دەستپێکا دەرکەفتنا وێ ژلایێ دەستهەلاتا ئەمریکاڤە گرنگی پێ هاتیە دان. بەلگە لسەر ڤێ چەندێ ژی ئەوە بەردەوام سەرنڤیسەر و گووتارنڤیسێن ڤێ گۆڤارێ شیاینە چەندین پوستێن سیاسی ب دەست خۆڤە بینن وەك وارێن دێمان ئەوێ دناڤبەرا سالێن ١٩٧٨-١٩٨١ێ بوویە بالیوزێ ئەمریکا ل دانیمارك (Archive,2001, US-state.org). جهێ ئاماژەپێکرنێیە ئەڤێ گۆڤارێ جهەکێ تایبەت دناڤ سیاسەتا نیڤ دەولەتیدا هەیە ب تایبەتی د بیاڤێ شرۆڤەکرنا کێشێن رۆژهەلاتێ. ڤێ گۆڤارێ ستافەکێ تایبەت، شارەزا و خودان باوەرنامەیێن بلند د بوارێ سیاسەتێدا هەیە(staff,2020,Foreign policy magazine).

گەلێ کورد هەر ژ دەستپێکا سالێن ١٩٦١ هەتا ١٩٧٠ێ ژ بەر بزاڤێن رزگاریخوازیێن دویر و درێژ شیاینە مینا دوزەکا نەتەوەیی جهێ خوە دناڤ دان و ستاندنێن نیڤ دەولەتیدا بکەت و ببیتە ئێك ژلایەنێن سەرەکی د گورەپانا سیاسەتا نیڤ دەولەتی یا نوی و هەڤچەرخا رۆژهەلاتا ناڤیندا چ وەکو میللەتەك کو داخازا مافێ خوە دکەت یان مینا وێ خالا فیشارێ ئەوا ژلایێ وەلاتێن زلهێزێن جیهانی ب تایبەت رووسیاو بریتانیا و ئەمریکا ل رۆژهەلاتا ناڤیندا هاتیە دانان ب مەبەستا پاراستنا بەرژەوەندیێن خوە هەمبەری وەلاتێن هەڤسنورێ کوردان واتا (عێراق، تورکیا، سوریا و ئیران)(بینغیو،٢٠١٤،ص٧- ٨؛ خارادوکی،٢٠١٣،ص١٥). هەر لدوور ڤێ چەندێ م. ا. ئەدێلمان لسالا ١٩٧٢ێ ئێکەمین گووتار دەربارەی کوردستانا عێراقێ بەلاڤکر و تێدا ئاماژە ب پەترۆل و هەبوونا وێ ل دڤەرێ کر (Adelman,1972,p.69). ئەڤ گووتارە بوویە دەسپێشخەرەك بۆ گۆڤارێ دا پێنگاڤان بەرەف کێشەیێن گرێدای ب هەر چوار پارچێن کوردستانێڤە ببەت لەورا هەر ژ وێ سالێ هەتا بەری سالا ٢٠٢٠ێ گرنگی ب رویدانێن دڤەرێ و پەیوەندیێن کوردی-ئەمریکی ئەوێن سال بۆ سالێ جیاوازە هاتینە دان (Analaytics,1972-2020,FB.Archive).

د سالا ٢٠١٤یدا ڤێ گۆڤارێ زێدەترین گووتار دەربارەی کوردان نڤیسی ئەو ژی پشتی پەیدا بوونا بزاڤەکا ئایینی ل عێراقێ بناڤێ (دەولەتا ئیسلامی ل عێراق و شامێ The Islamic state IS)[٣] ئەوا ب داعش بەرنیاسە. هەرچەندە ڤێ رێکخراوێ ل دەسپێکا دامەزراندنا خوە شەر دژی هەرێما کوردستانێ رانەگەهاند بوو، لێ پشتی دەمەکێ کێم گەف و هەرەشەیێن خۆە ل کوردستانێ دەستپێکرن و چەندین پێشمەرگە لناڤ باژێرێ مووسل و دەوروبەرێن وێ کو ژلایێ چەکدارێن ئەڤێ رێکخراوێ ڤە هاتنە گرتن و

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

چەندینێن دی هاتنە کوشتن، ل ٣ تەباخا ٢٠١٤ داعش هێرشەکا نەچاڤەرێکری شەر ل دژی هەرێما کوردستانێ ڕاگەهاند و شیان چەندین دەڤەران بگرن (سلیمان و چەندینێن دی،٢٠١٨،ل١٥). ل دەمێن هێرشێن واندا بۆ دەڤەرێن عیراقێ بارودوخێن سیاسی هاتنە گوهارتن، چنکو ل ڤی دەمی یا پێتڤی بوو لەشکەرێ عیراقێ بەرگرێ ژدەڤەرێن خۆە بکەت بەرامبەر ڤێ چەندێ پێشمەرگە ب وی ڕۆلی ڕابوون هەتا ئێکەمین ئوپەراسیونا قورتالکرنا ل ١٧ تشرینا ئێکێ ٢٠١٦ (بارزاني،٢٠٢٠،ص ٧٦؛Natali,2017,p1)

هەژی گوتنێ یە هێزا پێشمەرگەی شیا دڤی ماوەییدا بەلانسا ناڤێ کوردان برێژەکا مەزن دناڤ دان و ستاندنێن نێڤ دەولەتی دا بلند بکەت، وەك سەربازەکێ (جانەمەرگ و بلیمەت د ڕێکا ئازادیخوازی و بەرگریا نەتەوە و نیشتیمانێ خوەدا)، ئەڤ چەندە لسەر هەمی زمانێن جیهانێ گەریا (سلێمان و چەندینێن دی، ٢٠١٨، ل ٢١٥؛Natali,2017,p1). هەروەسا دەنگ و باسێن ڕۆخاندنا داعش لسەر دەستێن ڤێ هێزێ د تورێن میدیا و گوڤارێن جیهانیدا دەنگڤەدا. هەر لگەل دابینکرنا هاریکاریێن چەکی و تەندروستی بوویە ڕێکەك بۆ زێدەتر درستکرنا پەیوەندییان لگەل هەرێمێ بتایبەتی ژلایێ وەلاتێ ئەمریکاڤە. ئەڤە بوویە ئێك ژ ئەگەرێن سەرەکی کو کورد بەرەڤ ڕیفراندۆمێ بچن، چنکو کوردان خوە خۆدان پشت ددیت (Hiltermann and Fantappie,2018,p1-3). زێدەباری ڤێ چەندێ کورد شیان نزیکی ٤٠٪ ژ توخیبێن دەڤەرێن کوردی بدابەزینن و چەندین دەڤەرێن دی بدەست خۆەڤە بینن دشەری دا(Natali,2017,p2).

تەوەرێ ئێکێ:پەترۆل و کارتێکرنا وێ ل سەر پاشەرۆژا هەرێما کوردستان-عیراق:

ژێدەر ئاماژە ب وێ چەندێ دەن پشتی ب دوماهی هاتنا شەرێ جیهانیێ ئێکێ(١٩١٤-١٩١٨) و گرێدانا کونفرانسێ (سان ریمو) ل سالا ١٩٢٠ ێ دناڤبەرا بەریتانیا و فەرەنسادا گرنگیا عیراقێ ب پەترولێڤە هاتە گرێدان. هەر ژ بەر ڤێ ئەگەرێ ل سالێن دویڤدا ژلایێ وەلاتێن دیترڤە هەول هاتیە دان ب مەبەستا ب دەستڤە ئینانا ڕێژەکێ ژ پەترۆلا عێراقێ(McNabb,2016,p20; Alnasrawi, 1994,p10). گرنگیا بەرهەمئینانا پەترولێ پالدەرەکێ سەرەکی بوو وەلاتێن دی بەرەڤ عیراقێ ڤە بهێن، ویلایەتا مویسل(٤) ب ئێك ژ دەڤەرێن هەرە گرنگ دهاتە هژمارتن بتایبەتی پشتی گرێبەستا دەرئینانا پەترۆلێ ل ١٥ چریا ئێکێ ١٩٢٧ ێ ژلایێ حکومەتا عێراقێڤە هاتە پەسند کرن. هەروەسا پەترۆل ل بابەگۆرگۆر ل باکورێ کەرکوکێ [مەرەم پێ ئێك ژبازێن کوردانە، واتە گرنگیا هەرێمێ و گرێدانا وێ ب پەترولێ ڤە ل ڤی دەمی دەستپێکر](٥) ژی هاتە دیتن و بڤێ چەندێ هەڤرکیا نێڤ دەولەتی لسەر پەترۆلێ دەستپێکر و بەرەڤ باکورێ عێراقێڤە هات(Astarjan,2007,p11). پشتی کەفتن و ژناڤچوونا دەستهەلاتا بەعسیان ب سەرکێشیيا

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

سەروکێ عیراقی صەدام حسێن(١٩٧٩-٢٠٠٣) هەر ئەڤ چەندە بوویە ئەگەر دا ویلایەتێن ئەمریکی ببیتە پالپشتێ کوردان چنکو ئەوان هزر دکر دێ رێك خوش بیت دا بەرەف بیرێن پەترۆلێ بهێن(مکدول،١٩٩٦،ص٤٩٩؛ Gomes،2016,p24).

ب درێژاهییا سەدێ بیستێ کوردێن ل عێراقێ ژلایێ حکومەتا بەغداڤە تووشی گەلەك نەهامەتان بوویە هەر ئەڤ چەندە بوویە ئەگەرێ درستبوونا چەندین پێکدادانان لەورا کوردان بەردەوام پێکولکریە بۆ گەهشتن ب ئارمانجا خوە واتا سەربەخۆیی. ژێدەرێن مێژوویی ئاماژە ب ئەوان سەرەدەریێن تۆند دکەن ئەوێن هەمبەری گەلێ کورد ژلایێ دەستهەلاتا بەغداڤە دهاتنە کرن. هەر لدوور ڤێ چەندێ رێزبەندێن ئێك ژ گوڤارا فۆرن پۆلیسی دا دیار دکەت" ل سالا ١٩٩١ ل سالێن شەرێ کەنداڤی(Gulf War 1990-1991) سەدام حوسێنی خوە ڤەکێشا و کورد دورپێچ کرن و دان بوێ چەندێ کر کو کورد ژئەڤرۆ ویڤە بتنێ نینن و دێ مینە ل ژێر سەروەریا وی"، بڤێ چەندێ پێشبینێن وی نە دجهێ خۆدا بوون، چونکە راستە ل ژێر دەستێ وی بوون لێ دشیان دەسهەلاتێ ل خۆ بکەن و پشتی ٢٠٠٣ ل ناڤ عیراقەکا فیدرال پاشەروژا کوردا هاتە چەسپاندن، لێ سەربەخۆیی ب دەست ڤە نەئینا(Rubin,2016,p2; Jaafar,2019,p6).

پێکولێن سەربەخۆیێ دڤان سالاندا خورتتر دبیت ژ بەر سستی و لاوازیێن کەفتییە دەستهەلاتا عێراقێ. ئەمریکا بۆ دابینکرنا بەرژەوەندیێن ئابوری زێدەتر گرنگیێ ب پەترۆلی دەت. بەلگە لسەر ڤێ چەندێ ئەوە هەر د ڤێ سالێدا هەتا ٢٠٠٩ێ پتریا گووتارێن (فۆرین پۆلیسی)دا گرێدایە ب کێشەیا پەترۆل و پەیوەندیێن بازرگانیڤە(Analaytics,1972-2020,FB.Archive).

خوشبوونا پەیوەندیێن سیاسی– ئابوری بوویە ئەگەر ژ بۆ کوردستانێدا د پاشەرۆژێدا دەرفەتێن زێدەتر بهێنە رەخساندن دا بەرەف سەربەخۆبوونێڤە بچن. ئەوژی برێیا چەندین رێکێن دیپلوماسی کار دکر پەترولا دڤەرێن خوە بێختە ژێر دەستێ هەرێمێ دا، لێ هەر حکومەتا ناڤەندی ل بەغدا ب هیچ رەنگەکی رێك پێ نەدا و وەلاتێن خودان بەرژەوەندی دگەل عیراقێ وەك ئەمریکا و تورکیاو ئیران و چەندێن دیتر دگەل عیراقێ هاورا بوون بۆ پاراستنا بازرگانی و کومپانیێن خوە یێن پەترولێ. هەر ژ سالا ٢٠٠٨ تا ٢٠١٢ بەرهەمێ ڤێ پەترولێ بۆ حکومەتا بەغدا دزڤری و زۆرینەیا وێ یا هەرێمێ بوو، بڤێ چەندێ حکومەتا هەرێمێ ل سالا ٢٠١٤ بریاردا ئەو بخوە پەترۆلا هەرێمێ قورخ بکەت و ژبو بەرژەوەندیا هەریمێ بکاربینیت و بهنێرتە تورکیا بەرەف بوریێن پەترولی ل باکورێ کوردستانێ ل بەندەرێ جیهان کو ئەڤ چەندە برێکا ڤەگوهاستنێ ب ترێلا دهاتە ئەنجامدان، لێ ئەڤێ پێنگاڤێ بەغدا ئازراند و نەرازی بوونا خوە

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

راگەهاند(Natali,2017,p2-3). دهەمان سالْدا مەسعود بارزانى(2005-2017) سەروكێ هەرێما كوردستان- عیراق بریاردا هێزێن پێشمەرگە بچن و دڤەرێن ژێر دەستێ داعش بێخنە ژێر كونترولا خۆە ئەوژی(كەركوك، توزخورماتو، مەخمور و شنگال) و چەندین دڤەرێن دی بدرێژاهیا هێلا دڤەرێن هەڤركی لسەر، هەروەسا دیاركر ئەو بەندا ژ ماددا ١٤٠ ژ دەستورێ عیراقێ ئەوا گرێدای پێكهاتنێن دناڤ بەرا هەولێر و بەغدایێ هاتە چارەسەركرن و نها دڤەر ل ژێر كونترولا هەرێمێ نە (Kurdistan's Barzani,2014, Ekurd.net). زێدەباری ڤێ چەندێ ل ٣ تەموزا ٢٠١٤ بارزانی بریاردا پەرلەمانێ كوردستانێ ژبۆ ریفراندۆم و سەربەخوبوونێ كاربكەن و ل ٧ تەموزا هەمان سالدا راگەهاند " هەر ژڤی دەمی، ئەم سەربەخۆبوونا خۆە ناڤەشێرین و ریفراندۆم ئارمانجا مە یا سەرەكییە"(BBc,1 july 2014,www.bbc.com) بڤێ چەندێ سەروك وەزیرێ وی دەمێ ل عیراقێ نوری المالكی (2006-٢٠١٤) گەف ل هەرێمێ كرن (Palani,2019,p4-5). هەژی یە بهێتە دیار كرن هەرێمێ رێك ب حكومەتا عیراقێ دابوو ژبۆ هنارتنا پەترۆلا عیراقێ بورێێن پەرترۆلی یێن هەرێمێ بكاربینن، لێ هەرێمێ رێژ ژ فایدەیێ ئاسایی رادكر، چنكو مافێ وێ بوو، لێ هەر حكومەتا بەغدا رازی نەبوو و بڤی رەنگی هەڤركی پتر لێ هاتن (Johnson,2015,p2-3).

ژلایەكێ دیڤە یا ئاساییە حكومەتا هەرێمێ بۆ خوشكرنا پەیوەندێن هەرێمی یێن سیاسی- ئابوری دگەل وەلاتێن دەوروبەر وەك توركیا بڤان پێنگاڤا كار بكەت. چنكو تاكە رێك بوو هەرێم بشێت پەترولێ برێكا ئەردێ توركیا وێ بگەهینتە دەریا ناڤەراست. ل حوزەیرانا ٢٠١٦ هەرێما كوردستانێ جورە سەربەخووبوونەك لێ دیاردبوو و بشێوەكێ نیمچەیی یا ئازادبوو ژ بەغدا؛ چونكە كاروبارێن خوییێن ئابوری ب ئازادانە برێڤە دبن وەك هەر ژ نیڤا ئێكێیا هەمان سالدا نزیكی ٣٥٠ ملیون دولار هەیڤانە بۆ هەرێمێ دهاتن و ل نیڤا دوویێ رێژە زیدە بوو هەیڤانە نزیكی ٦٣٠ ملیون دولار (٤-Johnson,2015,p2). ئەڤ چەندە بو ئەگەرێ هاتنا تایەكێ دیێ هەڤركی دناڤ مەیدانێدا ئەو ژی پارتا كرێكارێن كوردستانێ Pkk برێكا تەقاندنا وان بورییێن پەترولی ئەوێن دئەردێ باكورێ كوردستانێ دا دبوریت وەك تەقاندنا دوو بورییێن پەترولێ دناڤ توركیا و هێلا غازێ ئەوا ژ ئیرانێ بەرەف هەرێمێ دهێت، زێدەباری هێلا پەترولێ ئەوا ژباكورێ عیراقێ بەرەف توركیاڤە دچیت، ئەڤ هەمی تەقاندنە د ماوێ حەفتیەكێدا هاتنە ئەنجامدان، و دان پێدان بڤێ چەندێ هاتە كرن كو ئەو ئەڤان تێكدانا ئەنجامدەن و دیاردكر نابیت حكومەتا هەرێمێ پەیوەندیان دگەل توركیا گرێدەت، چنكو توركیا دوژمنێ دۆزا كوردانە ل باكورێ كوردستانێ و بەردەوام ئەڤ گازندە د داخویانێن خۆەدا دیار دكرن. زێدەباری ڤێ چەندێ ئەوان سەروكێ هەرێمێ ب "خاین" قەلەم ددان ب وێ

بەهانەیێ کو سەرۆکێ هەرێمێ بۆ بەرژەوەندییا خوە کار دکەت، لێ ئەڤێ چەندێ دربرین ژ هەڵویستێ وان یێ سیاسی دکر چونکە کارەکێ سروشتی تو بو وەلاتێ خو کارنبکە کو بەرامبەر ڤێ چەندێ ئەنجامێن مێژوویی هاتنە ئەنجامدان ئەوژی ئێکەمین جارە پەیوەندییێن کورد- تورکیا د باش بن برێکا پێکگەهشتنەکا مێژوویی دناڤبەرا مەسعود بارزانی و سەرۆکێ تورکیا رەجەب تەیب ئەردوغانی ل ١٦ تشرینا دووێ 2013 ل دیاربەکرێ، هەروەسا پێدڤییە رەچاڤا ڤێ چەندێ بهێتە کرن ئەگەر پەیوەندییێن تورکیا و کوردان خۆش بیت ئێدی پێتڤیا هەرێمێ ب بەغدا نینە (Johnson,2015,p3;Johnson,2016, p4).

ل دور ڤێ چەندێ Pkk دەست ئەنجامدانا تێکدانان کر وەك فشارەك ل سەر هەرێما کوردستانێ و تورکیا، لێ بەرامبەر ڤێ چەندێ زیانێن مەزن گەهاندنە هەرێمێ و بوونە ئەگەرێ ژ دەستدانا نێزیکی ٢٠٠ ملیون دولاران، هەروەسا رێگری کرن ژ وان رێکێن ترێلێن گازێ پێ دەرباز دبوون، لگەل دیارکرنا وان رێکێن نەئاسایی یێن پەترولێ ئەڤ هاتن و چوونە راوەستاند و بەرەڤ زیانێن مەزن بر، ئەوژی نزیکی ٣٨ هزار بەرمیل دروژێ دا بەرەڤ ٥٠٠ بەرمیلا د رۆژێدا چوو و ئەڤە رێژەکا زۆر بوو کو ببنە ئەگەرێ وێ چەندێ هەرێما کوردستانێ بەرەڤ قەیرانێن ئابوری بچیت، دهەمان ساڵدا دابەزینا بهایێ پەترولێ ب شێوەکێ گشتی بتایبەت ماددێ خاو یێ دەسپێکی بارودۆخ ئالوز تر لێ کر (Johnson,2015,p4). ل ڤێرێ پرسیار ژ تورکیا دهاتنە کرن ، ئەرێ ئەگەرێ ڤێ زیانێ کییە؟ و بەرسڤا وان هەردەم Pkkبوویە، لێ ل دەما پرسیار ژ بەرپرسێن کورد دهاتە کرن، دگوتن بتنێ بەرسڤ حکومەتا تورکیا دشێت بەرسڤێ بدەت، چونکە بورێن پەترولێ د ئەردێ وان دا دبوریت. مارینا ئوتاوای Marina Ottaway پسپۆرا خواندنێن کوردی ل سەنتەرێ ویلسون Wilson Centerدیارکر " ئەڤ کریارێن پارتا Pkk دکەت کارتێکرنێ ل ژیانا پەترولی یا هەرێما کوردستانێ دکەت"، زێدەباری نویژەنکرنا ڤان بوریان هەردەم ژلایێ تورکیاڤە دهاتە گیروکرن، لسەر ڤێ چەندێ ئوتاوای دیار کر " دویر نینە ئەڤە هوشداریەك بیت ژلایێ تورکیاڤە بو "هەرێمێ" (Jonson,2016,p5). واتە ئەڤ هەمی تێکدانێن دهاتنە کرن لسەر ڤان بورێن پەترولێ دەستێوەردانێن تورکیا دگەل هەبووینە، ودویر نینە دەستێ حکومەتا عیراق و وەلاتێن بەرژەوەندیدار ژی دگەل دابیت؛ چونکی لایەنێ مفادار هەر ئەو بوون و هەردەم دناڤ ڤان یارییێن سیاسیدا کورد بووینە قوربانی.

ل دەمێ ئەو هێرش لسەر هێلێن پەترولێ دهاتینە کرن، چارەسەریا نویژەنکرنا وان هەبوو، لڤێرێ پرسیار نە ئەوە کادێ کەنگی کەڤنە کاری؟ لێ ترسا هەرێمێ ل سەر وێ چەندێ بوو هەمان هێرش بهێنە ڤە سەر ڤان هێلێن پەترولێ ژلایێ Pkk، کو بتنێ سەر ڤێ هێلێ نزیکی ٤٠٠ هزار بەرمیلا د رۆژێدا دهنێریت و داهاتیەکێ باش بوهەریمێ دهات و ل

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

دویف بهایێ پەترولێ ل وی دەمی د رۆژێدا نزیكی ٢٠ ملیون دولار بدەست خوەڤە دئینا، بڤی ڕەنگی هەرێما كوردستانێ جورە سەربەخۆ بوونەك لێ دروست دبوو، بڤێ چەندێ كو زێدەباری ڤان هێرشێن pkk بارودوخێ پەیوەندیێن هەرێمێ و بەغدا ئالۆزتر لێهاتن و حكومەتا ناڤەندی داخوازا دابەش كرنا داهاتییێ پەترولێ دكر، هەرێم ل سەر ڤی تشتی ڕازی نەبوو و حكومەتا بەغدا بەرەف گەفێن دەرەكی چوو و كێشە بەرەڤ گرژبوونێڤە چوون (Johnson,2015,p3).

پەترولێ كارتێكرنا خوە لسەر هێزا هەرێمێ هەبوویە، ول دوویف رێزبەندێن بوری دیار دبیت كو هەرێما كوردستانێ شیا بهێزا خۆە یا ئابوری، بتایبەت پەترۆل پەیوەندیێن مێژوویی ئەنجام بدەت و پلانێن دەستنیشان كری و كوردا بەرەف سەر بەخو بوونێ ببەت، لێ هەر ئەو پەترۆل بوو ئەگەرێ لاوازیا هەرێمێ، دیسان هەڤركێن نافخۆیی ژی پەیدابوون و ڤیا كوردا پلانەكا موكوم دارشتبا ژ بۆ پاراستنا وێ هێزێ.

تەوەرێ دووێ:ڕیفراندۆما كوردستانێ ل ئەیلولا ٢٠١٧:

هەر ژ سالا ٢٠١٤ گەلەك گوهرینێن سیاسی– ئابوری ل هەرێما كوردستانێ دروست بوون. ل رۆژا دوشەمبی ل ٢٥ ئەیلولا ٢٠١٧ ل تەڤایا هەرێمێ ب سەركردایەتیا مسعود بارزانی ڕیفراندۆم هاتە ئەنجامدان. كوردان دڤیا د ڕیفراندۆمێدا لگەل هەلبژارتنا بەرسڤەكا كورت (بەلێ یان نەخێر) پاشەرۆژا خوە بریبا سەربەخۆبوونا كوردستانێ دیار بكەن(Dabin&Emily,2017,p1-2). د لێدوانەكێدا مسعود بارزانی سەروكێ هەرێما كوردستانێ بۆ گۆڤارا فۆرن پۆلێسی دیار دكەت و دبێژیت " سەرەرای وان گرژی و نەخوشیێن لناڤ هەرێمێ و ژ دەرڤەی هەرێمێ، ئەو یێ رژدە د ئەنجامدانا ڕیفراندۆمێدا" (Macdiarmid,2017,p1).

هەرچەندە یا چاڤەرێكری بوو؛ رێژا پشكدارییا ڤێ دەنگدانێ د رێژەكا بەرزدا بیت و ئەڤ چەندە بوو جهێ ترسێ بۆ گەلەك ژ دەولەتان د ئاستێ نێڤ دەولەتیدا. دەنگدان ل هەولێر پایتەختێ هەرێمێ دەستپێكر و و دهەماندەمدا ل سەرانسەری دەڤەرێن دیێن كوردا، وەك دهوك و سلێمانی و دەڤەرێن دی، هەروەك د گوتارێن گوڤارێدا رەوشا ئەنجامدانا دەنگدانێ بشێوەكێ ئێمناهی قەلەم ددەن و ئەوژی " میللەتێ كورد بكەیف خۆەشی و جلێن كوردی و ئالا د دەستی دا بەرەف سندوقێن دەنگ دانێ چوون ئەڤێ رەوشا بەرچاڤ بەری راگەهاندنا ئەنجاما گرنتییا سەركەفتنێ و ب زۆرینەكا بەلێ بۆ سەربەخۆبونا كوردستانێ دیاركر" لدویف چاڤدێرێن سندوقێن دەنگدانێ رێژا ٧٢٪ دیاربوو بەری راگەهاندنا ئەنجامان، هەروەسا برێندان ئولێری Brendan O'leary ڕاوێژكارێ ئەمریكی د حكومەتا كوردیدا ئەوێن كار لسەر ڕیفراندومێ دكرن دیاركر " ئەم

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەكۆلینێن كوردی

پێشبینیا ٧٥-٨٠٪ دکەین ژ بۆ پشتەڤانییا ڕیفراندۆمێ". هەر دوی دەمیدا بەرپرسێن کوردان دیارکرن کو بەغدا ژوان ڤەبوو و بتنێ ژبۆ بەرژەوەندیا گشتی دبن ئێک سیبەردا بووین(Dubin&Tamkin,2017,p2-3).

هەژی ئاماژە پێدانێیە دناڤ هەریمێدا پرۆسا دەنگدان ب ئازادانە هاتە ئەنجام دان. لسەر ڤێ خالێ دیسان فەلاح موستەفا بەرپرسێ کاروبارێن دەرڤەیێ یێن حکومەتا هەرێما کوردستانێ ل دوور ڕیفراندومێ دبێژیت" ئەم نەشێین دەڤەرێن کوردی و ڕایا وان ب زۆری بگەهینینە ئێک و بکەینە ئێک، بەلکو پێدڤییە ئەڤ چەندە ب ڕازیبوونا هەمی گەلێ کورد درست بیت، مە نەڤێت ئەم ئێک و دوو بخاپینین هەولێ یێ دهێنە دان بۆ دابینکرنا ژیانەکا باشتر ژ بۆ نەوەیێن داهاتی" (Dabin&Emily,2017,p4). ل دور لێدوانێن ڤان گووتارێن دیار کری ڕایێن دگەل ڕیفراندۆما هەرێما کوردستانێ د جیاواز بوون. هندەك دگەل بوون و هندەك دژی وێ ڕاوەستیان، دهەماندەمدا وەلات هەبووینە پشتەڤانییا خوە دیار کر بوون لێ ژ ڕا و پشتەڤانییا خوە لێڤەبوون و خوە ڤەکێشان ،وەك سعودیە و ئەمریکا...(Jaafar,2019,p4-5). بڤێ چەندێ سەبارەت پیشاندانا ڕیفراندۆما کوردان د گۆڤارا فۆرین پۆلیسی دا سێ سالوخەتێن گرنگ ژێ دیاردبن ئەو ژی:

١- لایەنێن هەڤدژ بۆ ڕیفراندۆمێ:

دژایەتی کرنا ڕیفراندۆمێ ژلایێ وەلاتێن هەڤسنورێ هەرێما کوردستانێ واتا ئیران و تورکیا دەستپێکر؛ چنکو وەلاتێن ناڤبری پارچەیەکا کوردستانێ دکەڤیتە دناڤ سنورێن واندا. ژ ئەگەرێ هەڤرکیا ڤان دەولەتان بدرێژاهییا چەندین سالان ل سەر ئەردێ کوردستانێ بووینە ئەگەرێ پارچا بوونا وێ. د ئێکەمین پێنگاڤدا ئیرانێ لدویڤ داخوازیا بەغدا، گەشتێن خوە بۆ هەرێمێ ڕاوەستاندن ب مەبەستا پاراستن و ڕاگرتنا بەرژەوەندیێن سیاسی و ئابوریێن خوە (Keating,2012,p1;Dubin&Tamkin,2017,p1-3). دهەمان دەمدا دترسیا ئەو پارچا کوردستانی ئەزموونا کومارا کوردستان(٦) دوبارە بکەتەڤە. هەرووسا سەرۆکێ تورکیا خوە ژ وان پەیوەندیێن بازرگان و دانوستاندنێن سیاسی ڤەکێشا و بەرژەوەندێن ئابوری پێشیا هەر تشتەکی دانان و سەرۆکێ هەرێمێ ب "خیانەتی" تومەتبارکر. ئێك ژ پێنگاڤێن تورکیا ئینان و بنە جهکرنا لەشکەرێ تورکی لسەر سنورێ خوە و هەرێمێ بوو و بڤی ڕەنگی دیارکر ئەو دشێت د شەڤەکێدا هەمی هەرێمێ داگیر بکەت. هەرووسا تورکیا گەف لسەر ڕاوەستاندنا بازرگانییا پەترولێ ل هەرێمێ کرن. ئەڤە ژلایەکی و ژلایەکێ دیڤە ئەو ژی خودانا پارچا خوە بوویە ژ وەلاتێ کوردان و دەمەکێ درێژە تورکیا بزاڤێن کوردی ل باکوری تەپەسەرکرین لێ هەڤرکێن بەردەوام دگەل Pkk و ترسا وان ژ ئێکگرتنا ڤان پارچێن کوردی بەرەڤ دان و ستاندنێن

هەرێمی بریە دگەل عیراقێ ژ بۆ پاراستنا بەرژەوەندییێن سیاسی – ئابوری(أوغلو،٢٠١١،ص٤٣٢ (Dubin&Tamkin,2017,p4;.

بشێوەکێ بەرچاڤ لایەنێ ئەمریکی ب شێوەکێ فەرمی دڤان گوتاراندا دهێتە دیتن و مانا ئەمریکا لگەل هەرێمێ و گوهرینا ئاراستێ وێ ل دەمێ ئەنجامدانا ریفراندۆمێدا. بۆ نموونە د گووتارەکێ دا ل ژێر ناڤێ (زێدەباری رەدکرنا ئەمریکا، کوردێن عیراقێ یێن بەرەف دەنگدانا ریفراندۆمێ دچن Iraqi Kurds vote for Independence Over U.S. Objection-) تێدا ئاماژە ب وێ پەیوەندییا درێژ، باش و موکمێن کوردان دگەل واشنتون هاتیە کرن و ئاستێ ئەمریکا ژ پستەڤانیا وان بو کوردان بەرچاڤ دهێتە دیتن (Dabin&Emily,2017,p2-3)، کو ل سەر ڤێ چەندێ داخویانێێن حکومەتا هەرێمێ ژی رژدین ل سەر ڤێ پەیوەیوەندیێ دکەن، بو نموونە د لێدوانەکا تایبەت دگەل هێمن هەورامی راوێژکارێ سەروکێ حکومەتا هەرێمێ ل وی دەمی کو ل ٢٠ ئەیارا ٢٠١٧ دیاردکەت کو " هەر ژ سالا ٢٠١٤ کورد ببو شەرڤانێ شەرێ وان دژی داعش، هەروەسا کورد ببوو لایەنێ هەڤپەیمانێ سەرەکی دگەل هەمی جیهانێ، ئەو ژی برێکا دژایەتیکرنا بزاڤەکا تیرورستی، و ژپشتەڤانێن هەرە سەرەکی ئەمریکا بوو"(Palani and Others,2019,p6) ، دیسان بەلگە ل سەر ڤێ یەکێ گرێبەستەکا لەشکەری دناڤبەرا هەرێما کوردستانێ و ئەمریکادا ل ٢٠١٦/٧/١٣ هاتبوو ئیمزا کرن و ئەڤێ چەندێ پترهەرێم پالددا کار ئەنجامێن ریفراندوومێ بهێتە کرن (Kurditan Regional Govermanet ,2016, GOV.KRD). هەر لسەر ڤێ بنەمایێ پشتەڤانیا ئەمریکا خویا دبوو، لێ بەهانەیا وان کو ئەزموونا دیماهیکێ ئەوژی کورد ل ٢٠١٧ێ بەرەف ریفراندۆمێ چوون بێ راوێژکاریا ئەمریکا بوو! بەروڤاژی ڤێ چەندێ کو هەر پێنگاڤەکا دهاتە کرن ب راوێژکاریا وێ بوو. پشتی وی دەمی واشنتون بهەمی رێکا دڤیا وێ پێنگاڤێ براوەستینیت ژ ترسا پارچەبوونا عیراقێ کو دێ بیتە ئاستەنگەك دشەرێ دژی داعشدا(Dabin&Emily,2017,p2-3)، لێ یا دیار و ئاشکەراکو ژخالێن گرنگ دهێتە دیار کرن شروڤەکارێن سیاسی ب شێوەکێ نهێنی دگەل حکومەتا هەرێمی دان و ستاندن کرینە و پێشبینێن نەباش دیارکربوون لێ چ گرنگی پێ نەهاتبوو دان(Hannah, 2017,p3). ژ ڤەرێژا ڤێ چەندێ ئاراستێ ئەمریکی هاتە گوهرین و دبیتە مەزنترین ئاستەنگ بۆ سەربەخۆبوونا کوردان. لدوور ڤێ یەکێ د گووتارەکا دیتردا ل ژێر ناڤێ (ویلایەتێن ئێکگرتی دڤێت رێگریێ ژ دروستبوونا کارەساتێ ل کوردستانێ بکەت The United State Must Prevent Disaster in Kurdistan -) کو بشێوازەکێ گشتی باس ل وان گوهرینێن سیاسی دکەت ئەوێن ژ دەرئەنجامێ ریفراندۆمێ دێ دروست بووین و نە د

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بەرژەوەنديا كوردستانێ دانە، ديسان دێ ئەنجامێن وێ ب نەباشى بۆ هەرێمێ زڤرن كو ئەمريكايێ پێشبينييا ئەڤان خالان كربوو. لڤێرێ نقيسەر ديار دكەت، كو پشتی ريفراندۆمێ سەروكێ ئەمريكا دونالد ترامپDonald Trump و ريكس تێلەرسون Rix Tillersonو وەزيرێ بەرگرێ جيمس ماتيس James Mattis و شيرەتكارێ ئێمناهيا ئەمريكى ماك ماستەرH.R.McMaster گەلەك هەول دان ڤى تشتى براوەستينن ژبو وێ چەندێ كێشە چارەسەر بن، ل ڤێرێ پشتى ڤان دان و ستاندنێن ئەمريكا، روسيا و چين دهێنە لسەر هێلا ئابورى يا هەرێمێ و بمليارات گرێبەستێن پەترول و غازێ دگەل حكومەتا هەرێمێ گرێددەن. بڤى شێوەى واشنتون بەرەڤ هەولێن دروستكرنا ڤەكۆلينا بر ژ بۆ وێ چەندێ خۆە ژڤێ قەيرانێ دوير بكەت(بارزانى،2020،ل96؛Hannah,2017,p5)

٢- سركرنا ئەنجامێن ريفراندۆمێ ژلايێ بەغدا:

پشتى ئەنجامدانا ريفراندۆمێ بەغدا جەختى لسەر وێ چەندێ كر دڤێت هەمى لايەنێن سياسى پەيوەنديێن خۆە لگەل هەرێمێ براوەستينن، دئەنجامدا لەشكەرێ خۆە رێژا سەر سنورێن وان دەڤەرا ئەوێن پێشمەرگەی ژبن دەستێ داعش قورتالكرين، و هەمى بەرپرسێن حكومەتا هەرێمى ب خيانەتكارى هاتنە تومەتباركرن(Hannah,2017,p2). بەرامبەر ڤێ پێنگاڤێ، چەند رۆژان بەرى دەنگدانێ، كو ل دويف راپورتێن گوڤارا فورين پوليسى ديار دكەت كو "وەزارەتا دەرڤەييا هەرێمێ[لڤێرێ مەرەم پێ بەرپرسێ كاروبارێن دەرڤەييا هەرێمێ يە) راگەهاندبوو؛ ئەگەر ريفراندۆم بهێتە كرن تشتەكێ ئاساييە دان و ستاندن دگەل بەغدا بهێنە برين، لێ دڤێت پشتەڤانيێن نێڤ دەولەتى هەبن بۆ دروستكرنا دان و ستاندنێ دگەل وان" و ب ڤێ چەندێ پەيوەنديێن هەرێمێ و حكومەتا عيراقێ زێدەتر هاتنە ئازراندن(بارزانى،2020،ل100؛ Dabin&Emily,2017,p1-2)، هەر ژ دەستپێكا ئەنجامدانا ريفراندۆمێ و راگەهاندنا ئەنجامێن وێ حكومەتا ناڤەندى ل بەغدا نەرازيبوونا خۆە لسەر ئەنجامێن ريفراندۆمێ راگەهاند و ديار كر هيچ لايەنەك دان پێدانێ بڤان ئەنجامان نادەت و ئەڤا هاتيە رويدان ب بەزاندنا سنورێن ئارامى و ئێكەتييا نافخۆييا عيراقێ دهێتە دانان. شروڤەكارێن سياسيێن ئەمريكى پێشبينيا وێ چەندێ كر بوون دێ قەيرانەكا گەلەكا كوير پەيدا بيت و د ئەنجامدا عێراق ب لەشكەر ڤە هاتە سەر سنوران، زێدەبارى ئيران و توركيا ب رێگريەكا موكوم بەرامبەر هەرێما كوردستانێ راوەستان(Hannah,2017,p4). لدويف ڤان سەرەدەرێن بەغدا دگەل هەرێما كوردستانێ دهاتە كرن پرسيارا ئێك ژ گوتارنڤيسێن فۆرن پۆلێسى ژ سەروكێ هەرێمێ هاتيە كرن ئەو بوو، "زێدەبارى دژايەتيا هەمى لايەن و بتايبەتى بەغدا، چ دەسهەلات هەيە ريفراندۆم بدەتە تە؟ " ل دور ڤێ پرسيارێ بەرسڤێ ددەت و دبێژيت "كورد هەمى دەما پشكدارى د ئاڤەدانكرنا عيراقێ داكريە ل

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەكۆلينێن كوردى

دوو قۆناغێن مێژوویی ئەوژی هەر ژ ١٩٢٠ تا ٢٠٠٣ و ژ ٢٠٠٣ تا نها ل دوور قۆناغا ئێکێ مە چ مفا وەرگرتیە؟ ئەنفال، کیمیا باران، تالانکرنا دەڤەرێن کوردی و جینوساید بوو! هەروەسا د قوناغا دووێ چ هاتیە کرن بەرامبەر وێ ئاڤەدانکرنێ چ هات ئەوژی برینا بودجێ هەرێمێ و قەیران! ئەرێ کورد چ بکەن، بۆ وەلاتان ب روون و ئاشکەرایی دیار بوو رۆلێ کوردان چیە د عیراقێدا و ئەگەر ڕیفراندۆم نەهێتە کرن دێ بەرەف خرابتر چیت"(Macdiarmid,2017,P8).

٣- دانا پێشنیاران د گۆڤارا فۆرن پۆلێسی دا:

د پتریا ڤان گوتاراندا دهێتە دیار کرن ئەنجامدانا ریفراندۆمێ ل دەمەکێ نەگونجایدا بوو، چنکو دەرئەنجامێ ڕویدانێن دناڤ ڤان سالاندا؛ کوردان سەرکەفتنێن مەزن لسەر داعش ئەنجامدابوون، هەروەسا دەستکەفتێن ئابوری ب دەست خوڤە ئینابوون ژ ئەنجامێ فروتنا پەترولێ، دیسان ئێکگرتنا زۆرینەیا جەماوەرێ کورد ل ژێر ئێك رای، لێ ژ ئەنجامێ ڕیفراندۆمێ هەرێم تووشی چەندین زیانێن سیاسی- ئابوری- جڤاکی بوو. ژ هەژی ئاماژە پێدانێ یە کو پێش وەخت پتریا ئەوان زیانان ژلایێ گۆڤارا فۆرن پۆلێسی هاتبوونە پێشبینیکرن و هەرێم ژ وان زیان و دەرئەنجامان هاتبوو ئاگەهدار کرن ئەوژی بریتینە ژ:

- هەرێم ژلایێ سیاسیڤە گەهشتبوو گوپیتکا هێزێ لێ چەندین پیلان ژلایێ عیراقی هاتنە کرن و لایەنێن مفادار دگەل عیراقێ ژ هەرێمێ زێدەتر بوون. سەرەرای پەیوەندییێن سیاسی یێن باش دناڤبەرا عیراقێ و وەلاتێن دی مینا ئێران و تورکیا و ئەمریکا و چەندینێن دی بەراهیا پەیوەندییێن دگەل هەرێما کوردستانێ دهاتن، لڤێرێ دهێتە پێشنیار کرن بەرامبەر هەولێن حکومەتا هەرێمێ بۆ ڕازیکرنا ڤان وەلاتان پێدڤی بوو جەختی لسەر بەغدا هاتبا کرن. دیسان پتر گرنگی ب پەیوەندییێن هەرێمێ و بەغدا هاتبا کرن و هەولێن دابینکرنا چارەسەریا کێشا ڕازیکرنا وێ لسەر ڕیفراندۆمێ ، چنکو ب بریارەکا بەغدا ئەنجام هاتنە سر کرن و پتریا لایەنێن سیاسی بەرف بەغداڤە چوون(Analaystic,2014-2017,FB.Archive; Friedman, 2016, p5-6).

- ژلایێ ئابوریڤە، پێدڤی بوو حکومەتا هەرێمێ هزر د جوگرافیا دەڤەرێدا کربا، ئەوژی وەلاتەك خودان دەریا نەبیت ب چ ڕێك دێ گەهیتە مینائێن ستراتیجی و ئابوری و چەوا دێ ئابورەکێ بهێزێ دۆم درێژ دانیت بۆ بنیاتەکێ قایم دا سەربەخۆبون لسەر بهێتە ئاڤا کرن. واتە هەولێن وێ یێن فروتنا پەترولێ کارتێکرن ل پاشەڕۆژا وێ د سەربەخوییێ داکر، ئەوژی بازرگانیا وێ برێکا وەلاتەکی دا چ گرنگی ب مافێن وەلات بوونا وێ نەهێتە دان مینا تورکیایێ، دهەمان دەمدا بەیانێن بەغدا دژی حکومەتێ بۆ جیهانێ وەلێ

Zakho Centre for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

کر ئەڤ دەرگەهە بهێنە گرتن بتایبەت ئێك ژ لایەنێن سەرەکی د رێکێن بازگانی دا کو تورکیا بوو. دهەماندەمدا حکومەتا هەرێمێ توشی زیانێن مەزنێن ئابوری د ماوێ شەرێن دژی داعشدا ببوو لەورا پێدڤی بوو هزر د نویژەنکرنا رێك و پەیوەندیان کربا نەك بەرزەکرنا دەرفەتا(Analaystic,2014-2017,FB.Archive; Friedman, 2016, p5-6).

- ژلایێ نافخۆییڤە، قەیرانێن ئابوری بوونە ئەگەرێ دروستبوونا قەیرانێن سیاسی یێن ناڤخۆیی، دڤی دەمی دا هەرێما کوردستانێ پێتڤی موکوم کرنا پەیوەندیێن لایەنێن نافخۆیی بوو، وەك پەیوەنیدێن پارتایەتی کو ل وی دەمی بزوتنا گوران برێزا دووێ دهات و پارتا دووێ یا دەسهەلاتدار بوو. بەلگە بۆ ڤێ چەندێ ل وی دەمی سەروکێ پەرلەمانی (یوسف محمد) ژ پارتا گوران بوو لێ تاکە بریار ب لایەنەکی دهاتە وەرگرتن کو یا پیتڤی بوو ئیکگرتن ژ سەنتەری هاتبا کرن هەتا گەهشاتبا پارتا Pkk برێکا دان و ستاندنا واتە؛ دڤیا هەر بریارەکا هەستیار مینا بریارێن گرێدای ریفراندوومێ وەك پاشەروژا گەلێ کورد دیسان هەر پێنگاڤەکا هاتبا هاڤێژتن رایا گشتی هاتبا وەرگرتن ژبو پاراستنا بەرژەوەندیا گشتی لێ ل دویڤ ژێدەرێ هەیی دیار دبیت کو بریار یا ئێك لایی بوو و لایەنێن دی بتنێ کارتونی بووینە و چ گرنگی براییێن وان نە دهاتە دان و ئەڤی چەندێ ناڤخوویا هەرێمێ زێدەتر لاواز دکر (Friedman,2016,p5-6).

گوتنا پتریا سیاسەتمەدارێن ئەمریکی ڕاست دەرچوو دەمێ ئاماژە ب وێ چەندێ ددان کو دەرئەنجامێن نەباش دێ پەیدابن ژ ئەگەرێ ڕیفراندۆما کوردان، دیسان ئەو گرژی و ئالوزیا دناڤبەرا هەرێمێ و حکومەتا عیراقێ دێ پتر لێ هێت، هەروەسا پەیوەندێن دگەل دوروبەرا دێ بەرەف نەباشیێ چن و توخیبێن هشکاتی و ئاسمانی دێ هێنە گرتن، زێدەباری مەترسیێن بازرگانی ژ بەندەرێ جیهان ئەوێ پەترولا کوردستانێ برێکا وێ دچیتە ژ دەرڤە، دیسان پێشبینیا هەمیا ب مەترسیتر ئەوا ئەمریکا دیار کری ل دەما د گفتوگوێێن نهێنی دا دگەل سیاسەت مەدار و سەروکێ هەرێمی پەیڤین، ئەوژی ل دوور تێکدانێن لەشکەری دێ هێنە رویدان، هەروەسا دێ میلیشیاتێن شیعا هێنە دڤەرێن پەترۆلی وەك کەرکوکێ و دێ نیشتەجێ بن، هەمی پێشبینی هاتنە رویدان، ژوان ژی وەزیرێ دەرڤەیێ ئەمریکا رێکس تێلەرسون Rex Tillerson ئێك ژ بەرپرسێن ئەمریکا بوو ئەوی جەختی لسەر ڤی یەکێ دکر(Hanaah,2017,p5).

سەروکێ هەرێما کوردستانێ مەسعود بارزانی دلێدوانەکا خۆەدا دگەل فۆرن پۆلیسی ل ١٥ حوزەیرانا ٢٠١٧ دبێژیت " مخابن بەرژەوەندی دناڤ پەیوەندێن سیاسەتا نێڤ دەولەتی دا بەرزترە ژ بهایی ڕەوشتی و مرۆڤایەتیێ دا... مەخوین ڕشت دا تیرورێ بکوژین... ئەم ئامادەینە ژ برسا بمرین لێ دبن زولمێ ڤە نەژین... ب بەرسڤدانا بەلێ بۆ ڕیفراندۆمێ ژ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخۆ بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

میللەتێ کورد ئەو بباشی دزانن چ ئەنجام دویفدانە... گرنگیا ڤێ ریفراندۆمێ بۆ من و هەمی میللەتێ کورد ئەوە کوردستان سەربەخۆبیت، جهێ دلخوشیا منە بۆ سەربەخۆبوونێ ژیانا خۆە ژدەست بدەم، ئەم دژی رێکێن توندوتیژیێ نە مە دڤێت ب ئازادانە کێشە چارەسەر بن و بەرەف مافێ رەوایێن خوەڤە بچین" (Macdiarmid,2017,P8-9). دیسان پرسیار ژێ دهێتە کرن ئەرێ کارڤەدانا بەغدا دەمێ دەستنیشان کرنا دەمێ ریفراندۆمێ چ بوو بتایبەتی سەروك وەزیرێ وێ حەیدەر عەبادی؟ بارزانی بەرسڤ ددەت و دبێژیت "بەلێ مەیا دیارکری ئەڤ چەندە و برێکا پەیوەندیا تێلەفونی گەنگەشە لسەر ڤێ چەندێ هاتیە کرن... و رازیبوونا خۆە دیار کرینە... و هەر کێشەکا رویی بددەت حەیدەر عەبادی دیارکر دێ برێکا دیالوگێ هێتە چارەسەر کرن و گەلەك ب ئەرێنی ئەڤ چەندە وەرگرت"، دیسان پرسیار ژێ هاتیە کرن ئەرێ پێنگاڤ بەرەف سەر بەخوبوونێ د چ چارچوڤدا هێتە کرن دگەل بەغدا و تو دێ ب سەرووەریا کێمتر رازیبی بەرامبەر سەربەخۆیێ؟ سەروکێ هەرێمێ دبەرسڤدا دبێژیت" ئەڤ ریفراندۆمە یا سەربەخۆبوونێ یە، و ئەڤ پرسیارە دڤێت ژ میللەتێ کورد بهێتە کرن و بەرسڤ یا لدەف وان" (Macdiarmid,2017,p3)

زێدەباری چەندین پرسیاران ژوان ژێ چ پلانەك هەبوویە بۆ ریفراندۆمێ ؟ هندەك ژ رەخنەگر دبێژن حکومەتا هەرێمێ دشێت مووچێن فەرمانبەرێن خوە برێیا فروتنا پەترۆلێ دابین بکەت. ئەرێ ما کێشە بتنێ ئەڤەیە، هین هزرا چ چارەسەرێن دی ناکەن رێك ب بەرهەمهێنەران بهێتە دان بهێنە دناڤ هەرێمێدا یان چ لایەن جەسارەتێ ناکەن ژ بەر بارۆدوخی خوە نێزیکی هەرێمێ بکەن؟ و هزرا چ چارەسەرییێن دی دا نەکریە؟ یان چاکسازی د پەرلەمانیدا هێشتا نەهاتیە کرن؟ چ گرێدان ب ماوێ دەسهەلاتا تەڤە هەیە؟ کو بۆ ماوەکێ درێژە سەرڤەچووی! ئەرێ بۆچی ئەڤ هەمێ کێشە تە هێلان و تو بتنێ مژویلی ریفراندۆمێ بووی؟ مەسعود بارزانی دا دیارکرن" ئەڤە بۆ چەندین سالا هاریکاری ژ کەسێن شاهرەزا و سیاسەتمەدارێن نێڤ دەولەتی هاتیە وەرگرتن و کار لسەر ئەنجامدانا ریفراندۆمێ دکەین، ئەڤ دەمێ دیارکری بو ریفراندۆمێ قوناغێن بەرێ دا هەبوویە لێ دەم نەیێ گونجای بوو، ئەگەر ئەم خۆەل هیڤیا چارەسەریا بارودۆخا بگرین چ دەما ١٠٠٪ چارەسەر نابن، بەرێخۆە بدە وان وەلاتێن دی ژ وان ئەوێن داخوازا سەربەخویێ کرین و ئەنجامداین پروسێسا وان د گەلەك کێشەیاندا بووریە، ئەم نەشێن خۆە زێدەتر بگرین، ریفراندوم دێ هێتە ئەنجامدان، ویا مایی دێ ببورینا دەمی هێتە چارەسەرکرن " (Macdiarmid,2017,P8).

سەرەرای ڤان هەمی دژایەتیان پتریا کوردان بەرەف سندوقێن دەنگدانێڤە چوون و نزیکی 92٪ ژ رێژا بەشداربوویێن 72٪ هاتبوو ئەنجامدان ، چنکو وان هزردکر پەیوەندیێن

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکولینێن کوردی

وان دگەل ئەمریکا د باشن و لسەر ڤێ پێنگاڤێ ئەمریکا یا هاریکار بوویە و دێ مینییت هاریکار. هەروەسا پشتی ریفراندومێ ژی د چەندین کونفرانسێن رۆژنامەڤانی بەردەڤکێ ئەمریکا بێ ئومێدی دیارکر ژ ئەو چەندا رویدای و دووپاتکر ئەڤ چەندە کارتێکرنێ دگەل پەیوەندیێن کورد و ئەمریکا ناکەن، لێ ئەو ب ئومێد بوون بریا گفتوگویێ کێشە بهێنە چارەسەرکرن (Hannah,2017,p5). گوتارنڤیسێ گۆڤارا فۆرن پۆلێسی د چاڤپێکەفتنەکێ دا دگەل کەسەکێ کورد بناڤێ (زیدو سید قهار Zaito Sayid Qahar) کو دڤێ چاڤپێکەفتنێ دا گوتنێن وی ژ هەژی دارێژتنێ نە ل دەما دبێژیت" سەبارەت ئەڤا نوکە ل وەلاتێ من دهێتە کرن ژ ئەنجامێ شەرێن چەندین سالانە و بۆ ماوەکێ درێژە مافێن کوردان هاتینە خارن، ئەڤ ریفراندۆمە وەك ئومێدەکێیە بۆ کوردان هەر چ نەبیت ئەگەر جڤاکێ نیڤ دەولەتی دگەل مە نەراوەستیت، بلا دژی مەژی نەراوەستن" (Dabin&Emily,2017,p4) گوتنێن وی دەنگێ ئومێدا میللەتێ وی رادگەهینیت.

ئەنجام:

بدرێژاهیا مێژووا کوردان، ریفراندۆما هەرێما کوردستانا عێراقێ ئێك ژ مەزنترین دەستکەفتێن نەتەوەیی دهێتە هژمارتن. چنکو ئێك دەنگیا میللەتی ب زۆرینەیا بەلێ بۆ سەربەخۆیێ ب تەڤایا جیهانێ راگەهاند و دیارکر مانا وان دگەل عیراقێ، د ئەنجامێ گەفێن حکومەتا بەغدا و وەلاتێن هێزدارە ئەو وەلاتێن خۆە ب پارێزەرێ میللەتێن بن دەست و ئازادخوازێن ئاشتیێ دزانن. دیسان ب پەیڤێن گووتارنڤیسێن ڤێ گوتارا فۆرن پۆلێسیدا دهێتە دیار دکرن میللەتێ کورد مەزنترین میللەتە ل جیهانێ بێ وەلات. ل دویڤ وان پێزانینێن هاتینە دارشتن دگوڤارێدا لدور ریفراندۆما کوردستانا عیراقێ ڤەکۆلین گەهشتیە چەندین ئەنجاما ژ وان ژی:

١- دیاردبیت دویڤ چونا پێزانینێن فۆرن پۆلێسی بشیوەکێ تەڤگری دهێتە وەرگرتن لسەر ئێك پێزانین، بۆ نموونە د پتریا گوتاران دا بابەت ل سەر ئێك پێزانین هاتینە دارشتن. لێ هەر ئێك بشیوازەکی و هندەك دەرئەنجامێن جیاوازن، زێدەباری وان تێگەهێن دهێنە بکار ئینان هەر ئێك ب شێوەکێ جیاواز ب ئێك رامان نڤیساینە، ئەڤ چەندە ڤەدگەریتە دوو ئەگەران چێدبیت ئەڤە ڤەدگەریتە گروپێ شروڤەکرنێن رویدانان دناڤ ستافێ گۆڤارێدا، ئەو ژی ب دارشتنا رویدانێ و هەلسەنگاندنا وێ، چنکو ئەنجامێن ڤێ شرۆڤەکرنا ئاراستەی دەسهەلاتا ئەمریکی دبن لسەر چارەسەرکرنا کێشێن رۆژهەلاتی. یا دووێ هەرێم لسەر ئێك بریارە و لێدوانێن مینا فۆرن پۆلێسی ب دەسهەلاتێ ڤە گرێداینە چێدبیت ئەو لایەنێ لێدوان دگەل هاتیە کرن لسەر ئێك بابەت هەمان لایەن بیت دگەل گۆتار نڤیسێن دیتر جڤایین، چونکە پتریا وان ناڤێ لایەنێ بەرپرس ناهێنە دیارکرن د لێدوانان دا.

٢- ژلایەکێ دیڤە سیاسەتا وەلاتێ ئەمریکا دگەل هەرێمێ ب ئاشکەراییی هەمبەری هەرێمێ دهێتە دارشتن. ئەوژی برێکا پروسێسا ئەنەلایزکرنا (شلوڤەکرنا) وان گوتارێن ب درێژاهییا سالان لسەر هەرێمێ هاتینە نڤیسین، دهێتە دیتن هەر دەمێ کێشە ئالوز دبیت و ب لایەنی پەترولێ ڤە بهێتە گرێدان گرنگی پێدان زۆرە، چونکە پاراستنا بەرژەوەندیان دهێتە کرن بۆ نموونە ل ناڤبەرا ٢٠١٤ تا ٢٠١٦ ب شێوەکێ زێدە گووتار هەنە و بتایبەت٢٠١٤ ل دەما هەرێم بەرامبەر شەرێن داعش راوەستیای ئەڤە ژبۆ وان وەك چەپەرەك بوویە دژی تیروری، هەروەسا ل ٢٠١٦ ل دوور کێشێن ئابوری و گرێدای پەترولێ ، لێ پشتی کێشە بەرەڤ پاشەڕۆژا کوردان چووی برێکا ریفراندۆمێ پاشگەز بووینە دنڤیسینێن خودا.

٣- هەبوونا هێزێن لەشکەری یێن هەرێمێ (پێشمەرگە) بەلانسا کوردان برێکا ڤێ گوڤاری بەرز کریە، بتایبەت بەرسینگرتنا وان بو هێزێن داعش وەك ڕزگارکەرەکێ جیهانی هاتە پیشاندان و ئەڤە ب پێنگاڤەکا باش هاتە دانان ب پیشاندانا ڕەوشتی میللەتێ کورد بەرامبەر وەلاتێ خۆە و کێشەیێن جیهانی.

٤- پەترولێ کارتێکرنا خۆە هەبوویە ل سەر پاشەروژا هەرێما کوردستانێ، بتایبەت ل دەمێ بریاردای سەروەریا فروتنا پەترولا خوە دگەل تورکیا بکەت. ڕاستە هەردەم تەقاندنا بوریێن پەترۆلی ژلایێ Pkk ڤە دهاتە قەلەمدان، لێ ژبیر نەکەین نویژەنکرنا وان ژلایێ تورکیاڤەچەند گیرو دبوون. و ئەڤە دبوو ئەگەرێ چەندین شکەستنێن ئابوری بو هەرێمێ، دهەماندەمدا ل دەمێ ریفراندوم هاتیە ئەنجام دان ئێکسەر تورکیا پاشگەز بوویە ژ هەر گرێدانەکێ دگەل هەرێمێ دا، دویر نینە هەر تورکیا ئەگەر بیت ل پشت ڤان ڕویدانێن تەقینێن بوریێن پەترولێ.

لیستا ژێدەران:

ئێك: نامێن دکتورایێ یێن بەلاڤکری:

1. Ranjdar Aziz Al-Jaf, British Policy towards the government of the Mosul Vilayet 1916-1926, Thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy at the University of Leicester, 2018. Check out: https://hdl.handle.net/2381/42518.

دوو: پەرتوك:

ا- بزمانێ کوردی

١. عاصم محمود سلیمان و چەندینێن دی، شەهیدێن سنورێ پارێزگەها دهوکێ دشەرێ ل دژی ریکخراوا تیرورستیا داعش(خزیرانا٢٠١٤- ئیلوونا٢٠١٧) کورتیەك ژ ژیانا وان، زاخۆ،٢٠١٨.

٢. مسعود بارزانی،بۆ مێژوو، هەولێر،٢٠٢٠.

ب- بزمانێ عەرەبی:

١. عثمان علي الحركة الكردية العاصرة دراسة تاريخية، ط٣، ، اربيل، ٢٠١٠.

٢. وديع جويدة، الحركة القومية الكرية- نشأتها و تطوراتها ، ت، مجموعة من المترجمين، بيروت، ٢٠١٣.

٣. ديفيد مكدول، تاريخ الاكراد الحديث، ت: راج ال محمد، بيروت، ١٩٩٦.

٤. ماريانا خارادوكي، الكرد والسياسة الخارجية الامريكية-العلاقات الدولية في الشرق الاوسط منذ١٩٤٥، ت: خليل الجيوسي، بيروت، ٢٠١٣.

٥. أوفرا بينغيو، كرد العراق- بناء دولة داخل دولة، ت: عبدالرزاق عبدالله بوتاني، بيروت، ٢٠١٤.

٦. احمد داود أوغلو، العمق الاستراتيجيموقع تركيا و دورها في الساحة الدولية، ت: محمد جابر ثلجي وطارق عبدالجليل، ط٢، بيروت، ٢٠١١.

٧. متى عقراوي، العراق الحديث تحليل للأحوال العراق ومشاكله السياسية والإقتصادية والصحية والإجتماعية والتربوية، ت: مجيد خدوري، بغداد، ١٩٣٦.

ج- بزمانێ ئینگلیزی:

1. D.E.McNabb,Oil and the Creation of Iraq: Policy Failures and the 1914-1018 war in Mesopotamia, Routeldge, 2016.

سێ :ڤەكولینێن بەلاڤكری :

1. Maryam Jaafar, The Pursuit of Self – Determination by Iraqi Kurds and Regional Security Implications: An International Law Prespective, Albanya Center for Planing and stading ,2019.
2. Kamaran Palani,Jaafar Khidir, Mark Dechesne and Edwin Bakker, The development of Kurdistans de facto statehood: Kurdistans September 2017 referendum for independence, 25 may 2019. Check out: https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01436597.2019.1619452.
3. Alapaki F. Gomes, Providing comfort to Iraq's Kurds: forming a de facto relationship, United state, 2016. Check out: https://calhoun.nps.edu/handle/10945/48527.
4. BBc, 1 july 2014, www.bbc.com. Check out: https://www.bbc.co.uk/schedules/p00fzl6n/2014/07/01

چوار: گوتارێن بەلاڤكری:

1. The Battle for the Soul of Iraqi Kurdistan / BY MICHAEL RUBIN | JULY 14, 2016, 3:08 PM.
2. Iraqi Kurdistan Was Never Ready for Statehood / BY DENISE NATALI | OCTOBER 31, 2017, 4:05 PM
3. A Mysterious Pipeline Closure Is Bankrupting Iraqi Kurds/ BY KEITH JOHNSON | MARCH 2, 2016, 6:07 PM
4. Striking Pipeline, Kurdish Militants Deal Blow to Fellow Kurds/ BY KEITH JOHNSON | JULY 30, 2015, 2:15 PM
5. Oil Politics: Iraqi Kurdish Official Calls for Countrys Split/ BY PAUL MCLEARY | MAY 11, 2016, 5:56 PM
6. Iraqi Kurds Vote for Independence Over U.S. Objections/ BY RHYS DUBIN, EMILY TAMKIN | SEPTEMBER 25, 2017, 4:53 PM
7. Last-Minute Talks Calm Iraqi, Kurdish Troops Facing Off Over Kirkuk/ BY RHYS DUBIN | OCTOBER 13, 2017, 5:29 PM
8. This Is Not the Time for an Inde pendent Kurdistan/ BY DOV FRIEDMAN | APRIL 22, 2016, 4:58 PM
9. Iraqi President Cancels U.S. Trip Over Kurdish Referendum/ BY RHYS DUBIN | SEPTEMBER 18, 2017, 2:55 PM
10. The United States Must Prevent Disaster in Kurdistan/ BY JOHN HANNAH | OCTOBER 2, 2017, 4:06 PM

11. Masoud Barzani: Why Its Time for Kurdish Independence/ BY CAMPBELL MACDIARMID | JUNE 15, 2017, 3:44 PM
12. Dreams of Kurdistan/ BY YIGAL SCHLEIFER | MAY 25, 2012, 2:49 PM
13. Jonathan Tepperman,News Magazine-News Site(Foreign Policy),2014. Check out: https://www.scribd.com/document/421700762/Foreign-Policy
14. Twilight of the Kurds -Kurdish officials once dreamed of forging their own state out of the ashes of the war against the Islamic State. Now they are fighting for their very survival.
15. By Joost Hiltermann and Maria Fantappie,January 16,2018.
16. How Independent is Kurdistan,by Joshua Kating,December 11,2012,6:23pm.

پێنج: سایتێن ئەلکترونی:

1. The Foreign Policy Digital Print Archive on : http://digital.olivesoftware.com/olive/APA/ForeignPolicy/Default.aspx#panel=home
2. In Formation about the Foreign Policy Staff on : https://foreignpolicy.com/staff. /
3. U.S. Department of State Archive Websites,Check out: https://www.state.gov/u-s-department-of-state-archive-websites. /
4. The Foreign Policy Results Analytics check out: http://digital.olivesoftware.com/olive/APA/ForeignPolicy/Default.aspx#panel=search&search=9.
5. Kurdistan Regional Government" Kurdistan Region an the US sign a Military Agreement" July 13,2016, check out: http://previous.cabinet.gov.krd/a/d.aspx?s=010000&l=12&a=54717
6. Human Rights,www.hrw.org. check out: https://www.hrw.org/news/2017/12/21/kurdistan-region-iraq-350-prisoners-disappeared .

پەراوێز:

---

(١) زانا وروناکبیرەکێ سیاسی یێ ئەمریکی بوو، ل زانکویا هارفرد بوماوێ ٥٨ سالا کارکریە و ژلایێ وێڤە هاتیە ناڤکرن ب (ماموستایێ نەوەیێن زانا د بوارێن جودا دا)، هەروەسا ئێکە ژ کارتێکەرترین زانایێن سیاسی د نیڤا دووێ د چەرخێ بیستێ دا.(Betts,2020,ncyclopeadia Britannica Online).

(٢) سەرمایەدارەکێ و سەرنڤیسەر و دیبلومانتارەکێ بەرنیاز ئەمریکیە بوو، ل فەرەنسا ژدایك بوویە پاش دچتە ئەلمانیا و بەری شەرێ جیهانێ دووێ دچتە درێژێن لەشکەرێ ئەمریکێدا و پشتی شەری چەندین رۆژنامێن ل دوور هزرا وەلاتێن هەڤپەیمانی دوەشینیت، ل دویڤ دا بەرەف خواندنێ دچت ل زانکویا هارڤرد دبوارێن بکالیروس و ماستەر و دکتورا ب دەست خوڤە بینیت (politicians, politicagraveyard.com;Chiefs, 1981, history.state.gov).

(٣) بزاڤەکا دەمارگیری- تیرورستی ئاینی بوو، هەر ژ سالا ٢٠٠٣ ب چەندین ناڤێن جودا بزاڤا خو دەسپێکرینە ، سەبارەت دەرکەفتنا وان ل ٢٠١٤ ب سەرکێشیا (ابوبکر البغدادی(١٩٧١-٢٠١٩) ل عیراقێ بتایبەت نیزیکی ناوچێن کوردی هەتا ٢٠١٦ هاتیە روخاندن کو لایەنێ لەشکەری یێ کوردستانا عیراقێ (پێشمەرگە) رولەکێ سەرەکی د نهێلانا واندا هەبوو(Right,2017,www.hrw.org).

(٤) ویلایەتا مویسل گرنگیا وێ هەر ژ کەڤندا بوویە کێشە دناڤبەرا وەلاتاندا، و ل ١٦ کانوونا دووێ ١٩٢٥ پەیمانەکا سێ قولی درووست دبیت دناڤبەرا کومەلا گەلان و بەریتانیا، وتورکیا) لپەی ڤێ پەیمانێ

Zakho Centre
for Kurdish Studies
سەنتەرێ زاخو بۆ ڤەکۆلینێن کوردی

بەریتانیا بەرامبەر بدەستقەئینانا بەرژەوەندیێن پەترولێ دەست ژ پەیمانا سیڤەر ١٩٢٠ بەردا ئەوا تێدا باسی ل مافێ دانا کوردان ب وەلاتەکی ددا و دئەنجام دا تورکیا هەر ژ وی دەمی هاتە دریژێن هەڤرکێن پەترولێ دا، بو پتر پێزانین بنێرە: (Al-Jaf,2018,p215).

(٥) دهێتە دیار کرن هەر ژ سالێن ١٩٢١-١٩٣٢ هەولێن برنا عەرەبا بو باژێرێ کەرکوکێ هەبووینە و ئەڤە دبیتە بەلگە نیشتەجێێن رەسەن کوردن. بنێرە : متى عقراوي، العراق الحديث تحليل للأحوال العراق و مشاكله السياسية والإقتصادية والصحية والإجتماعية و التربوية، ت: مجيد خدوري، بغداد، ١٩٣٦،ص٩٣.

(٦) ل ٢٢ کانونا دووێ ١٩٤٦ کومارا کوردستان ل مهابادێ ل روژهەلاتێ کوردستانێ هاتبوو دامەزراندن، تەمەنێ وێ یێ کورت بو هەر ل ١٧ کانونا ئێکێ ١٩٤٦ هاتە روخاندن، لێ لسەر ڤێ چەندێ دا ئەڤ کومارە بوویە ئێک ژهێمایێن ئازادی و تێکوشانێ دناڤ جڤاکێ کوردی دا، شیایە بو ئێکەم جار هوزایەتی و نەتەوایەتی بکەتە دئێك تەرازی دا (علي،٢٠١٠،ص٨٥٨-٨٦٠؛ جويدة، ٢٠١٣،ص ٦١٩).

أقيلم كوردستان العراق -نحو الإستفتاء
في مقالات مجلة(فورن بوليسي) الأمريكية
٢٠١٥ -٢٠١٧

الملخص:

تعد مجلة فورن بوليسي الأمريكية واحدة من أهم الدوريات في الولايات المتحدة الأمريكية، وهي مهتمة بالموضوعات السياسية المتعلقة بالمصالح الأمريكية السياسية على مستوى العالم، و كذلك تبحث المجلة بعمق في القضايا المتعلقة بالشرق الاوسط، و كيفية تعامل الادارة الامريكية معها، لذلك نرى أن هذه المجلة أصبحت ذات تأثير في صنع القرار في السياسة الخارجية الامريكية، و بخاصة في القضايا المتعلقة بسياسة الادارة الامريكية في الشرق الاوسط، و من الجدير بالذكر أن اقليم كوردستان - العراق احتل موقعاً أساسيا في مقالات هذه المجلة ولا سيّما في الفترة المحددة في الدراسة(٢٠١٥ -٢٠١٧) و المتعلقة بأبرز حدث على المستوى الاقليم و هو الاستفتاء. و في الوقت نفسه نرى أن كُتاب هذه المجلة اولوا أهمية للأحداث السياسية في اقليم كوردستان - العراق.

يعكس اهمية البحث بيان القضية الكوردية و الاستفتاء في سنة ٢٠١٧، و بخاصة في السياسة الأمريكية تجاه الكورد، و من الجدير بالذكر أن عددا من المقالات و البحوث كتبت عن استفتاء أقليم كوردستان بشكل عام، ولكن بشكل مفصل ليست هناك دراسات تناولت هذا الموضوع في المجلات الأمريكية، و لهذا وجدنا الفرصة في التحليل و البحث عن المقالات التي كتبت عن قضية الاستفتاء بين سنتي ٢٠١٥ -٢٠١٧ في مجلة (فورن بوليسي) الامريكية عن المقالات المتعلقة بأقليم كوردستان –العراق، لأن هذه الفترة تحديداً شهدت مقالات كافية عن القضية الكوردية بمضامين تأريخية تحت عنوان الإستفتاء و الإستقلال في أقليم كوردستان.

الكلمات المدالة: *فورن بولسي، اقليم كوردستان - العيراق، النفط، الاستفتاء*

Kurdistan Region of Iraq - Towards the Referendum

in the articles American Foreign Policy

2015-2017

Abstract:

American Foreign Policy magazine is one of the most important magazines in the United States of America. It mainly tackles political issues related to American political interests at the world level, as well as the magazine digs deep into issues related to the Middle East, and how the US administration deals with them. Hence, we view that this magazine has become as a solid pillar in US foreign policy, especially in issues related to the US administration's policy in the Middle East, and it is worth saying that the Kurdistan Region - Iraq occupied a key position in the articles of this magazine. Especially, in the specified period in the research which is (2015-2017) that is related to the most crucial event at the regional level, which is the "Referendum". Simultaneously, we view that the writers of this magazine showed the importance of the political events in the Kurdistan Region of Iraq. The importance of the research mirrors the statement of the Kurdish issue and the referendum in 2017, especially in the American policy towards the Kurds. It is noteworthy that the previous articles and research are characterized to be so general but the current study about the Foreign Policy Magazines is featured to be specific. There are no studies that dealt with this topic about the magazine with the same method as of now. And for this, we found the opportunity to analyze and search for articles that were written about the referendum issue between the years 2015-2017 in the magazine about articles related to the Kurdistan Region - Iraq, since this period witnessed enough articles on the Kurdish issue with historical contents under the title of the referendum and independence in the Kurdistan Region.

Keywords: *Foreign Policy, Kurdistan Region of Iraq, Petrol, Referendum*